

Harald Holm og skoleloven af 1903 – grundtvigsk modstand

Af Keld Grinder-Hansen

*»Hvor vigtigt de ydre former for folkets liv end er.
Hovedsagen er dog folkelivets indre sundhed«*

Valgsproget fortæller ikke så lidt om ophavsmanden, folketingsmand Harald Holm (1848-1903) – grundtvigianer, venstrepolitiker, skribent og debattør, stifter og mangeårig formand for Københavns Højskoleforening.¹ En ildsjæl, idealist og frontkæmper for N.F.S. Grundtvigs syn på kirke- og skolepolitik.² I år er det 100-året for hans død. Samme år som vi kan fejre 100-året for vedtagelsen af lov om højere almenskoler i Danmark – en epokegørende skolelov, som Holm imidlertid var indædt modstander af, og som han kompromisløst bekæmpede fra Folketingets talerstol. Under behandlingen i Folketinget stod Holm ene i Venstre med sin kritik af loven, og det er fristende at opfatte hans udtalelser som et bittert opgør med tidligere åndsfæller og partikolleger i Venstre. Men holdningerne stak dybere. Vagn Skovgaard-Petersen har i sin disputats *Dannelse og demokrati. Fra latin- til almenskole* detaljeret skildret de politiske forhandlinger, der førte til lov om højere almenskolars vedtagelse, og har også gengivet og reflekteret over Holms indlæg i debatten.³ Men her stilles spørgsmålet helt skarpt: Hvorfor blev Harald Holm en så uforsonlig fjende af loven?

Baggrund og bagland

Harald Emil Larsenius Holm blev født den 19. april 1848 på Christianshavn. Hans forældre var musiker Christian Emil Harald Holm (1825-1880) og hustru Rasmine Henriette Rasmussen (1822-1898). Et beskedent hjem, hvor der ikke var midler til at give børnene en boglig uddannelse. Sønnen blev imidlertid optaget i Det Forenede Velgørenhedsselskabs Drengeskole i København. Det var en filantropisk skole, der var gratis for eleverne; lærerkræfterne, typisk med tilknytning til det grundtvigske miljø, modtog ikke betaling for at undervise. Skolen blev ledet af cand.theol. William Jacobsen, der fik stor betydning for Holms videre livsbane, da han tog ham til sig som sin protégé. Jacobsen og flere af velgørenhedsskolens øvrige lærerkræfter forberedte Holm gratis til studentereksamen, som han bestod i 1867, 19 år gammel. Herefter tog Jacobsen ham på en dannelsesrejse rundt i det grundtvigske landskab, besøgte højskoler og grundtvigske præster og sidst, men ikke mindst Christen Kold (1816-1870) på hans skole i Dalum på Fyn. Kolds skoletanker fik en livslang indfly-

delse på Holm, og han sørgede senere i livet for at få udgivet Kolds efterladte manuskript »Om Barneskolen« og Kolds dagbøger fra rejsen til Smyrna.

Holm begyndte at læse teologi på Københavns Universitet. Han måtte som så mange andre uformuende studenter give undervisning, bl.a. som privatlærer. Herigennem fik han tilknytning til ledende grundtvigske kredse, og han blev en overbevist tilhænger af grundtvigianismens livssyn. Af afgørende betydning blev det, at han i 1870 af Jacobsen blev indført i Grundtvigs (1783-1872) hjem, hvor Holm underviste de yngste børn og læste op for den aldrende digterpræst. Samtidig var Holm også blevet privatlærer hos den fremtrædende venstrepolitiker Sofus Høgsbro (1822-1902), hvor han skulle læse med sønnen Svend (1855-1910), der ligeledes fik en markant politisk karriere i Venstre og blev minister i venstre regeringer 1905 til 1909. Holm læste også med flere af Svends søskende, heriblandt Gudrun (1856-1938), som Holm blev gift med i 1877.

I det høgsbroske hjem blev Holm introduceret til det politiske liv. Det fængslede ham, og inden han blev teologisk kandidat i 1875, havde han besluttet sig for en politisk løbebane og var allerede ved at skabe sig et navn som debattør, taler og skribent i aviser og dagblade.

Holm begyndte fra omkring 1872 at skrive i Høgsbros ugeavis, Dansk Folketidende.⁴ Her fik han rig lejlighed til at kommentere tidens kirkelige, folkelige og politiske spørgsmål; som medredaktør af Dansk Folketidende fra 1878 til 1883 har han utvivlsomt stået for en stor del af ugeavisens løbende politisk redaktionelle kommentarer til Rigsdagens arbejde.⁵ Holm fortsatte sine politiske skrivelser i andre blade. Han var en tid medarbejder ved det københavnske Morgenbladet, og i 1890'erne var han politisk korrespondent ved flere provinsaviser. En af Holms mærkesager blev styrkelsen af bånd til det øvrige Norden. Så tidligt som i 1871 begyndte han at skrive artikler til Bjørnstjerne Bjørnsons Norsk Folkeblad og leverede i de følgende årtier jævnligt artikler til norske og svenske blade.

Holms landspolitiske karriere tog fart fra slutningen af 1870'erne. Samtidig indledte han også en anden virksomhed, som skulle forløbe parallelt med hans virke som politiker, og som i nok så høj grad var med til at karakterisere hans arbejdsliv: kampen for at få højskoletanken til at vinde fodfæste i storbyen København. Højskolen var for længst blevet en kulturfaktor på landet, men byerne manglede endnu. Holm gjorde en pionerindsats for højskolesagen i København, da han i 1878 stiftede Københavns Højskoleforening, som han i de følgende knapt 25 år var den dynamiske og utrættelige formand for,⁶ og i 1887 oprettede han med sin hustru højskolehjemmet i Helgolandsgade, hvor tilrejsende grundtvigske studenter, håndværkere og handelsfolk kunne finde et tilholdssted blandt ligesindede.

Holm var en flittig foredragsholder. Til vælger- og foreningsmøder landet over og ikke mindst i Højskoleforeningen optrådte han hver sæson med adskillige foredrag med en uhyre bred vifte af emner inden for geografi, historie, kristendom, litteratur, politik m.m. I denne sammenhæng bør særligt hans indsats for »at oplyse« den københavnske arbejderklasse nævnes. I perioden 1883 til 1903 holdt Holm hver søndag foredragsmøder i Istedgades Asyl for arbejderklassen, hvor han selv eller indbudte, fortrinsvis grundtvigsk sindede, foredragsholdere holdt foredrag for de ty-

pisk mellem 300-500 fremmødte mænd og kvinder. En i virkeligheden formidabel indsats for at forbedre almindannelsen i arbejderklassen.

Når Holms politiske indsats nedenfor vurderes, må det således ikke glemmes, at for ham var arbejdet i Folketinget kun den ene side af hans virksomhed. Den anden – formidlingen af grundtvigske værdier »på græsrodsniveau« i bybefolkningen – var lige så vigtig og må have fyldt en stor del af hans arbejdstid.

Holm blev politiker

Holms vej ind i politik var banet, da han forlod Københavns Universitet i 1875. I Venstre blev han anset for en af de akademiske »løver!«, partiet burde sikre sig. Høgsbro introducerede ham i fynske valgkredse. Holms første forsøg på at opnå valg mislykkedes; det var i Kertemindekredsen i april 1876. Men ved et suppleringsvalg året efter i Veningekredsen, ligeledes på Fyn, indvalgte han i Folketinget, og han beholdt denne kreds til sin død i 1903.

Harald Holms entré på den landspolitiske scene faldt sammen med, at den mangeårige forfatningskamp mellem Estrups højre regering og det splittede Venstreparti begyndte. Efter regeringens udstedelse af den første provisoriske finanslov 1877 opdeltes Det forenede Venstre i en moderat gruppe under højskolefolkene Sofus Høgsbro og Frede Bojsen (1841-1926) og den radikale gruppe under Christen Berg (1829-1891) og Viggo Hørup (1841-1902). I de følgende år benyttede Estrup denne interne splittelse i Venstre til at få gennemført væsentlige love stort set på Højres præmisser, medens de to venstregrupper bekæmpede hinanden. I denne magtkamp holdt Holm sig til den høgsbro-bojsenske gruppe, hvor han dog i de første år i Folketinget førte en ret tilbagetrukket tilværelse. Han blev ikke benyttet til vigtige ordførerskaber, og det varede også frem til 1888, inden han havde opnået en position i partiet, der berettigede ham til en plads i partiets bestyrelse.⁷ Holm havde dog allerede inden da markeret sig i enkeltsager i Folketinget. I 1881 havde han mod de fleste af sine partifæller stillet forslag om kvinders kommunale valgret og, ligeledes i opposition til mange partifæller, været fortalere for borgerligt ægteskab.⁸ Holms politiske indsats lå i 1880'erne imidlertid først og fremmest uden for Rigsdagens mure. Hans evner som agiterende taler med folkelig appel blev bemærket af Venstres partitop. Holm magtede at tale ligefremt og forståeligt til landbefolkningen. Berg valgte af denne grund Holm som ledsager på sine store agitationsrejser landet rundt i kampårene 1883 til 1885. Alene i 1885 var Holm til 100 politiske møder rundt om i landet. Som skribent bidrog Holm ligeledes til venstreagitationen i perioden 1884 til 1901; i små hæfter skildrede han år for år rigsdagsarbejdet – med en stigende kritik af Venstregruppens flertal.⁹

I 1890 tog Bojsen magten i det moderate Venstre og samlede kræfterne om en ny forhandlingspolitik, der kunne vinde Landstingets Højre for moderate reformer og forberede fjernelsen af Estrups regering. Holm tilsluttede sig forhandlingspolitikken og blev i de følgende år et fremtrædende medlem af den moderate gruppe i Venstre – det forhandlende Venstre.¹⁰ Holm kom nu ind i finansudvalget – som ordfører sammen med N. Neergaard – og bestred vigtige formands- og ordførerhverv, bl.a. som formand for toldudvalget. 1891 blev han medlem af Københavns Havneråd, 1892 af Københavns bygningskommission; 1893 til 1895 var han statsrevisor.¹¹

I marts 1894 indgik det forhandlende Venstre og Højre et forlig, der banede vejen for vedtagelsen af en regulær finanslov. Forliget førte imidlertid Venstre ind i en ny magtkamp, der kostede det forhandlende Venstre førerpositionen i partiet. Flertallet samlede sig nu om skolelæreren J.C. Christensen (1856-1930), den nye leder af Venstrereformpartiet; her var standpunktet, at forliget i 1894 havde givet for magert udbytte. Venstrereformpartiet talte også flere, der tidligere havde været fremtrædende medlemmer i det forhandlende Venstre, heriblandt Høgsbro. For Holm var Høgsbros – svigerfaderens – holdning helt uforståelig, og det tidligere så nære forhold mellem de to blev aldrig genskabt.¹² Ved valget i 1895 svækkedes det forhandlende Venstre alvorligt; i stigende grad mistede det indflydelse i Folketinget. Det gjaldt ikke mindst Holm, der i sidste halvdel af 1890'erne mistede både ordførerskaber og politisk betydning; også statsrevisorposten.

I denne periode trådte Holms svagheder som politiker frem. Han var idépolitiker

med stærke og uforanderlige synspunkter; en politiker, som ikke var bange for at tale flertallet ret imod – uden megen sans for det politiske spil på Rigsdagen. Holms indlæg fra Folketingets talerstol blev færre i de år, og de handlede ofte om mindre betydningsfulde lovforslag. Enkelte grundtvigske mærkesager kunne dog stadig få ham op på talerstolen, f.eks. i kampen mod tvungne menighedsråd og modstanden mod højere almenskoler – i begge tilfælde en ensom og forgæves kamp mod det øvrige folketing. Holm synes at have udspillet sin politiske rolle, inden han pludselig døde i februar 1903.

Skolesyn

Holms skolesyn var forankret i de grundtvig-koldske skoletanker. Allerede i hans tidlige ungdom synes et helhedsbillede af skoleudviklingen i Danmark at være færdigdannet; et billede som han fastholdt gennem hele sit politiske virke. Han ønskede nok, at den offentlige børneskole skulle forbedres, men den skole, der stod ham nærmest, var den fri skole. Mange gange, i og uden for Rigsdagen, i tale og i skrift, udtrykte han sit synspunkt. I et foredrag med titlen »Folkeskolen og dens fremtid«, som han holdt ved almueskolelærernes møde i Odense 1896, understregede han (langtfra til alle tilhørernes tilfredshed) nødvendigheden af en privat skole ved siden af den offentlige:

*»Privatskolen (Friskolen) kan arbejde mere individuelt end den offentlige Skole, den kan forsøge ny Tanker og nye Metoder, den kan blive mangfoldigere og friskere. Den kan derfor ved sine Forsøg komme til at virke befrugtende ogsaa paa den offentlige Skole. Ja, den sidste kan slet ikke undvære en privat Skole ved siden af sig, hvis den skal kunne gaa fremad og optage det ny, der har vist sig rigtig og godt. Alle nye Begyndelser og Tanker er kommet frem gennem det private Initiativ«.*¹³

Holm behandlede fra midten af 1870'erne også et af tidens centrale skolepolitiske spørgsmål: forholdet mellem almueskolen og den lærde skole. I 1876 udviklede han sine synspunkter i artiklen »Om en nærmere Forbindelse mellem Almenskolen og den lærde skole« i Dansk Folketidende.¹⁴ Holm tog her skarpt afstand fra den betragtning, at studentereksamen skulle være al undervisnings mål, være slutstenen på den almindelige dannelse; han advarede mod undervisningens ensartethed og den nøje sammenhæng mellem den højere og lavere undervisning (enhedsskolen!). Holm var som Grundtvig en hader af »drengvidenskabelighed« i latinskolen og gik voldsomt i rette med dem, der ville gøre hele skolevæsenet til en statssag og derved standse den udvikling, som var begyndt med Grundtvig, og som efter Holms mening havde vist sig »saa heldig og frugtbringende for vort Folkeliv; thi den kan kun trives i Frihed«. Ingen tvivl om inspirationen:

»Friskolen er en Barneskole og gaar væsentlig ud paa at fylde den modtagelige Barnesjæl med gode og skønne Indtryk af Menneskelivet og Naturen, for at Barnet kan have en rig og glædelig Barndomstid, samtidig med at det tilegner

sig de nødvendige Færdigheder i Læsning, Skrivning og Regning; naar den Unge er saaledes forberedt, kan Folkehøjskolen efter et Par Aars Forløb, som han har tilbragt med legemlig Arbejde finde en frugtbar Jordbund for sin Gjærning som en Ungdomsskole, hvor han i den egentlige Oplysningstid som Ungdommen er, kan vinde Klarhed over sig selv og sit Forhold i Verden og kan vejledes til at vælge sin Stilling i Livet; og hvis Højskolen helt svarede til den Tanke, som Grundtvig havde om den, da Skolen i Sorø stod for hans Øjne, saa skulle den tillige kunne give de Unge al den særskilte Kundskab, som de behøvede i deres forskellige Virksomheder; mens de, der vilde hellige sig til egentlig videnskabelig Syssel, skulde søge deres Vejledning i en stor videnskabelig Højskole; som godt kunde være fælles for hele Norden, da denne aldrig vilde fostre flere virkelige Videnskabsmænd, end de jo godt kunde rumme ved én Højskole. Saaledes har Grundtvig tænkt sig det ordnet med Livets Tarv for Øje, saa alle kunde faa en virkelig menneskelig Dannelse og udvikles til al god og gavnlig Virksomhed, deriblandt ogsaa til videnskabelig Syssel, om deres Ævner og Anlæg gik i denne Retning; og det fælles for alle disse Skoler skulde være, at de hvilede på den nordisk-folkelige Livsbetragtning, saaledes som denne har formet sig under Kristendommens paavirkning, i Modsætning til det gamle Skolevæsen, der bygger paa saakaldt »klassisk« Grund«.

Målet for Holm var altså at opbygge et alternativt skolesystem til det offentlige – børnefriskole, folkehøjskole, højskolen i Sorø, den fællesnordiske videnskabelige højskole i Gøteborg »alt efter de forskellige Aldres og Livsstillingers Behov, forenede ved det fælles-kristlige Livssyn«.¹⁵ Fjendebilledet var den lærde skole, hvor eleverne blev påtvunget gold og nytteløs terperi. Det var efter Holms mening overhovedet ikke muligt i latinskolen at forberede elever til examen artium »paa en sund og sand Maade«. Holm karakteriserede ved flere lejligheder latinskolen som »Dødens Skole«.¹⁶ Højskolens og latinskolens virksomhed måtte på ingen måde sammenblendes, og han gik derfor i 1876 stærkt i rette med forstander Gotfred Rode (1830-1878) fra Skovgård Højskole i Ordrup,¹⁷ der på sin skole havde forberedt seks-syv unge til studenteksamen, samtidig med at de var højskoleelever. Rode fandt det naturligt at tilbyde denne studieforberedende undervisning for de højskoleelever, »hvor der var opstået et ønske om at studere«. Holm fandt det direkte i modstrid med hele højskolens grundidé. For det første var det på ingen måde glædeligt, når begavede højskoleelever fik lyst til at studere, for som han fastslog:

»Det er jo en gammel Fordom, som er rodfæstet i vort Folk, at boglig Syssel er den højeste, ja næsten den eneste ret aandelige Virksomhed, saa at enhver der røber gode Ævner, helst bør sættes til Bogen ... Det skulde være en af Højskolernes Hovedopgave at lære de unge, at boglig Syssel ikke i og for sig er bedre end al anden god og gavnlig Virksomhed. De unge skal hjælpes til at blive dygtige Mennesker, der kan bruge de Ævner, Gud har givet dem, i de mange Livsstillinger, hvori de er komne enten af egen Lyst eller Drift eller ved Forholdenes Magt.«¹⁸

Samtidig skulle man ikke foregøgle eleverne, at de var slået ind på videnskabens vej ved at tage studentereksamen. »Examen artium med sine mange, forskellige Fag er ikke Videnskab, men slet og gold Lektie læsning«. Højskolen skulle vise sine elever,

*»at videnskabelig Syssel ypperlig kan trives Side om Side med praktisk Virksomhed, og Embedsstillinger ikke, som man alt for længe har bildt sig ind, er den eneste, der kan forenes hermed. Det kan ofte vise sig gavnligt at have en praktisk Virksomhed ved siden af sin videnskabelige, thi foruden at skaffe hans Livsophold, vil den ofte kunne bevare ham frisk og sund og befri ham fra at falde til Pedanteri og Bogormevæsen. Højskolerne skal indprente Eleverne, at Examen artium ikke er et nødvendigt Led mellem Ungdommen og den videnskabelige Uddannelse. Med Tiden skal der i Forlængelse af Højskolerne oprettes en videnskabelig nordisk Højskole, men den skal være af en helt anden Art end vort Universitet og den skal staa i et helt andet forhold til det folkelige Liv end dette og skal ikke have den sorte Latinskele som Forudsætning for Optagelse«.*¹⁹

Holm ville ikke være betænkelig ved at ophæve de offentlige latinskele, der kun var udlækningsanstalter for middelmådighed – eleverne lærte lidt om alt muligt og ingenting ordentligt. Han ville bort fra den standardiserede ensartethed, ønskede at få examen artium ophævet »og gjort det muligt for Folk at kunne komme til Universitetet ad meget forskellige Veje«.²⁰ I 1881 stillede Holm sammen med bl.a. Høgsbro et forslag i Folketinget,²¹ som helt skulle afskaffe afgangseksamen ved de lærde skoler og lade alle dimittender blive eksamineret af en eksamenskommission. Forslaget ville samtidig forbyde stilskrivning i fremmede sprog og gøre græsk og engelsk til valgfag uden afgangseksamen. I det hele taget skulle latinskolens faglige indhold omordnes, således at de havde forbindelse med det folkelige liv.²²

Holms synspunkter var identiske med Venstres officielle skolepolitik i 1870'erne og 1880'erne. Skolerne skulle have frihed til selv at tilrettelægge undervisningen uden statsindgreb, så længe de af staten opstillede dannelsesmål blev opfyldt. Almueundervisningen skulle overlades til kommunernes selvstyre under statens tilsyn. For latinskolernes vedkommende skulle antallet af statsstøttede skoler reduceres, deres økonomiske forhold omordnes, deres fagrække og undervisningsform ændres, så den ikke fjernede eleverne fra deres danske (nordiske) sammenhæng. I forlængelse heraf ønskede grundtvigianerne folkelige embedsmænd, som ikke nødvendigvis havde taget vejen over latinskele og studentereksamen for at komme ind på universitetet.²³

Holm begrænsede ikke sit skolepolitiske engagement til Folketinget, men deltog også aktivt i skolepolitiske foreninger og ved store danske og nordiske skolemøder, bl.a. som medarrangør af de nordiske skolemøder i Kristiania 1885 og i Stockholm 1895. Han blev medstifter af den grundtvigsk forankrede Dansk Skoleforening. Ideen til foreningen blev fostret på et grundtvigsk skolemøde på Askov i 1886, men den blev først stiftet året efter med Holm som medlem af bestyrelsen. Foreningen favnede bredt med repræsentanter for høj- og friskolen, fra de højere

private pige- og drengeskoler og fra folkeskoler og seminarier. Formålet var at vække en mere almindelig sans for opdragelse og undervisning, klare forestillinger om folkeoplysningens mål og midler og derved fremme en livligere vekselvirkning mellem skole og hjem. En af foreningens mærkesager var oprettelsen af et statsligt forskolelærerindeseminarium, og i 1893 kunne Statens Forskoleseminarium indvies i Vejle.²⁴

Op gennem 1880'erne og 1890'erne forblev Holm tro mod de grundtvigske skoletanker, som han havde annekteret i sin ungdom. Han gentog dem jævnligt på skrift og ved møder landet over, også efter at de grundtvigske talsmænd i 1890'erne lidt efter lidt måtte opgive deres dominerende stilling i udformningen af Venstres skolepolitik. Holm stod fast på sine grundtvigske »ursynspunkter« på skoleområdet gennem hele sit politiske virke, og det er i dette lys, at hans markante modstand mod 1903-lovens grundlæggende ideer og intentioner skal ses.

Ene mand mod lovforslaget

Under 1. behandlingen af forslag til lov om højere almenskoler i Danmark trådte Holm op på Folketingets talerstol og gav en række skarpe indlæg mod det forslag, der ville gennemføre »enhedsskolen« i Danmark. Talerne viser Holm som en retorisk begavelse. Det er den engagerede, argumenterende, uforsonlige politiker med et strejf af bitterhed. Holm tog kampen op mod den lov, han var så grundlæggende imod, selvom han udmærket vidste, slaget var tabt på forhånd.

Lovforslaget satte sig som mål at skabe en almentdannende højere skole. Det fik Holm til at repetere den grundtvigske holdning til begrebet dannelse:

*»Jeg tror ikke paa, at den Dannelse der kan erhverves ved Læsning af de klassiske Sprog eller ved at sætte sig ind i de klassiske Folks Aandsliv, er den eneste rette. Heller ikke tror jeg Dannelse ene kan erhverves gennem Naturvidenskab og Matematik og lige saa lidt tror jeg, at det ene vil kunne erhverves gennem Studiet af det nyere Aandsliv. Tværtimod, efterhaanden som der bliver større og større Omraader, der lægges ind under den menneskelige Viden og efterhaanden som Aandslivet i det hele udvikler sig, bliver det mere mangfoldigt og rigt, og saa tror jeg, der maa være flere og flere Veje, ad hvilke man kan erhverve den Dannelse, Universitetet maa forudsætte for dem, der skulle benytte dets Undervisning. Dannelse og Evne til at studere er i Virkeligheden slet ikke knyttet til et vist Fond af Kundskab eller til Kundskab til visse enkelte Fag. Udviklingen bør derfor sikkert, saa vidt jeg kan se, gaa i den Retning, at Universitetet efterhaanden maa blive aabnet for enhver, der ad en eller anden Vej, enten det saa er gennem Examen artium i dens forskellige Former, eller ad anden Vej har erhvervet sig den Udvikling, at han er i Stand til at følge dets Undervisning og tage dets Embedseksamener«.*²⁵

Holm synes dog rent faktisk, at det var en forbedring, at loven foreslog den nysproglige linje indført i den højere almentdannende skole. Hermed blev understreget, at de klassiske fag ikke er den eneste vej til dannelse. Holm syntes ligeledes, at lovens forslag om at

ændre eksamen i retning af en modenhedsprøve var positivt, ligesom han gik ind for, at piger kunne optages som elever i statens skoler, og at lærerne skulle have en pædagogisk uddannelse. Men det var også alt, hvad Holm billigede i forslaget. Efter Holms mening brød forslaget grundlæggende med de hidtidige forhold i den danske skoleverden:

»Vi have her i Danmark, saa vidt jeg kan se, hidtil kun haft tre Slags Skoler, der udelukkende have haft almindelig Dannelse og Udvikling til deres Opgave, nemlig Folkeskolen, Folkehøjskolen og visse Dele af den Højere Pigeskole.«²⁶ Nu kom så regeringen med et forslag om »højere Almenskoler«, hvor det klart fremgik, at latinskolerne ikke længere blot skulle være forberedelsesskoler for universitetet, men være »Skoler, som Staten vil have alle, saa vidt de have Hoved dertil, til at gennemgaa«. Denne kursændring ville bryde ødelæggende ind i folkeskolens arbejde. Samtidig markerede loven en kovending for Venstres politik i forhold til latinskolen. Hidtil havde holdningen været, at antallet af latinskoler skulle mindskes, at antallet af studenter var for højt, og at realskoler ikke kunne få tilskud til de klasser, der løb parallelt med folkeskolens øverste klasser. Nu ville man i stedet for have statsligt støttede højere almenskoler, som skulle skabe plads til en langt større del af elevmassen end det var tilfældet i den hidtidige latinskole, og det på bekostning af Danmarks »ungdomsskole« – folkehøjskolen.²⁷

Konsekvenserne af loven for hele skolesystemet ville efter Holms mening blive katastrofale og i særdeleshed for folkeskolens position:

»Det Maal, det efter Forslaget gælder om at faa Folk frem til, er Studentereksamen. Side 23 i Motiverne kaldes det dette »Høje Maal«. Så kunne de, der ikke kunne følge med saa langt, falde fra og komme i de meniges anden Klasse ved Udgangen af Mellemaskolen, og de som ikke en Gang kunne naa saa vidt, kunne blive siddende i den Folkeskole, som har faaet Statsmagtens Attest for egentlig ikke at due for de gode Hoveder længere end til deres 11te- og 12te Aar. De, der bliver siddende, ere saaledes Stemplede som dem, der i Virkeligheden ikke kunne naa til en videregaaende Uddannelse.«²⁸

Ifølge Holm var staten nu ved at bygge en enhedsskole ovenfra, med studentereksamen som det højeste og fineste mål. Han var ikke afvisende over for en mere snæver sammenhæng mellem de forskellige skolearter, men så måtte folkeskolen være udgangspunkt og de øvrige skoleformer rette sig ind herefter.²⁹ Den nye lov ville medføre en skævvridning af arbejdsmarkedet med sociale konsekvenser. De unge ville søge mod de boglige uddannelser og efterstræbe embedsmandsstillinger, medens erhvervslivet ville komme til at mangle de kvikke hoveder:

»Vi ere vel dog nu blevet saa kloge, at vi forstaa, at de gode Hoveder have vi Brug for mange andre Steder end ved vort Universitet og i vor Embedsstand. Der var engang, da man bildte sig ind, at alle gode Hoveder skulle gaa den Vej, men nu til Dags vide dog vel de allerfleste af os, at til at gaa den almindelige Embedsvej behøves ikke ganske særligt gode Hoveder. Ganske jævne

Hoveder kunne paa den Vej klare sig udmærket godt. Men hvor der særlig er Brug for gode Hoveder er omkring det praktiske Liv. Det er i alle de Virksomheder, som bærer vort Samfund og ikke specielt i vor Embedsstand. Man ville faa vort Folk ganske afvænt med det virkelige Livs Arbejde og faa Ungdommen vænnet til at leve i et saadant litterært Liv, som man føres ind i igen en lang og uafbrudt Skoletid, hvor man saa godt som udelukkende har syslet med Bøger».³⁰

En anden alvorlig konsekvens var naturligvis, at folkehøjskolen kunne blive helt udkonkurreret af den nye skoleform, hvor eleverne fortsatte ubrudt i skolen frem til 18 til 19-års alderen.³¹ Skylden for denne lovgivningsmisere placerede Holm utvetydigt hos reform-venstres medlemmer – de havde undergravet og svigtet den grundtvigske skolepolitik.

Her afdækkede Holms analyse en historisk virkelighed. For kulturpolitikken, herunder skolepolitikken, havde været en vanddeler i dansk politik, måske allerstærkest inden for Venstre. Udtrykt ret præcist af Holm:

»Her i Danmark har der været to slags Venstre – og det er der den Dag i Dag – med Hensyn til Behandlingen af Skolespørgsmaal. Der har altid indenfor Venstre været to Retninger; en som har haft sit Midtpunkt i den Dannelse, der udgik fra Folkeskolen og Folkehøjskolen og en anden, der havde sit Midtpunkt i den Opfattelse, der rører sig i Studenterkredse, bla. i Studentersamfundet. Lige fra Begyndelsen af Firserne til den sidste Tid har det været den Del af Venstre, der mener, vi skulle bygge den almene Folkeoplysning på Folkeskolen og Folkehøjskolen, som har ført an med Hensyn til Behandlingen af Skolespørgsmål. Men dette er nu forandret, idet den Del af Venstre, som nu fører an med Hensyn til Skolespørgsmål, er Mændene fra 70erne. Det er den lærdes Skoles og Studentersamfundets Mænd».³²

Som man kan forestille sig, blev dette hæftige angreb på kolleger i Venstre og på ideerne bag loven ikke forbigået i tavshed. J.C. Christensen konstaterede tørt, at Holm »var Modstander af de fleste Lovforslag, der blive fremsatte« og i øvrigt venstre-regeringens største kritiker!³³ medens Johan Ottosen (1859-1904) blot bemærkede, at det revolutionerende i den nye lov, der gjorde de lærde skoler og realskolerne til skoler for almindannelse »for menneskelig Dygtiggørelse ikke faglig Dygtighed«, ikke var forstået af alle – »at Efternølerne, der ikke har forstået et Ord af det hele«, havde fået en talsmand på tinge!³⁴

Holm stod isoleret med sin kritik. Da forslaget i november 1902 sendtes i udvalg, overraskede det næppe nogen, at der ikke var fundet plads til Holm. Han gik dog også på talerstolen under lovforslagets 2. behandling. Men kampkraften, der tidligere havde været så overvældende, var nu brudt.³⁵ Den 19. december 1902 sluttede 3. behandlingen af lovforslaget om højere almen-skoler i Folketinget.

Grundtvigianer til det sidste

Hvordan skal man så vurdere Holms modstand mod loven om højere almen-skoler? Der er næppe tvivl om, at den indeholdt nogen bitterhed over at være udmanøvreret af reform-venstre og en harme over, at gamle politiske kampfæller havde svigtet fælles idealer.³⁶ Men modstanden mod loven stak dybere.

Ser man på Holms skolepolitiske udtalelser gennem mere end 25 år, ligger svaret lige for. For en grundtvigianer af den gamle skole var loven om højere almen-skoler uforenelig med de grundtvigske tanker om højskolen som den egentlige al-mendannende ungdomsskole. Holm oplevede, at han var den eneste venstrepoliti-ker i Folketinget, der var forblevet tro mod de grundtvigske skoleideer. Det skole-politiske initiativ var – for en periode i hvert fald – gledet grundtvigianerne af hæn-de.

Spørgsmålet er, om Holms synspunkter i forhold til lovforslaget deltes af grund-vigske kredse uden for tinge. Det synes ikke at være tilfældet. Højskolemanden Ja-cob Appel (1866-1931), der senere selv skulle prøve kræfter med undervisningsmi-nisterposten, gav i hvert fald loven en langt mere positiv bedømmelse i en artikel i *Højskolebladet* den 2. januar 1903, hvor han konkluderede, at loven udgjorde et klart fremskridt i forhold til den eksisterende skoleordning.³⁷ En pointe, som Holm slet ikke forholdt sig til i sine indlæg mod loven.

Var Holm så blot et relikv fra gamle dage, en »førstegenerations« grundtvigianer, der stædigt holdt fast i de skolepolitiske visioner, som Grundtvig og Kold havde for-muleret i midten af 1800-tallet? En reaktionær politiker, der ikke ville justere sine synspunkter under samfundets forandring? Vi forsøger her en lidt anden konklusion, idet vi går tæt på hans faktiske argumenter. Vi opdager da en fremsynet politiker, som satte fingeren på lovforslagets ømme punkter.

Holm hævdede, at loven med sit udgangspunkt i studentereksamen ville skabe et hierarkisk undervisningssystem: De bogligt dygtige stilede mod en studentereksa-men, der var indgangsport til en akademisk uddannelse; mellemgruppen sigtede mod en mellemskole- og realeksamen, medens de bogligt svage ville hænge fast i en syvklasset skole med den viden, at de ikke var kloge nok. Med lovens vedtagelse ville det blive fastslået, at åndens arbejde var finere end håndens. Holm forudså et eksamenspres, som ville få virkninger ned i underskolen.

På det punkt fik Holm ret. Op gennem det 20. århundrede valgte flere og flere ele-ver den boglige uddannelse med den konsekvens, som vi kender i dag, at alt for mange af en ungdomsårgang bliver i skolesystemet helt til studentereksamen til ska-de for både dem selv og systemet. Holm påpegede ligeledes lovens ubalance mellem boglige og praktiske fag – ikke engang indførelse af en eksamensfri mellemskole i 1937 kunne skabe balancen.

I vurderingen her skal Holms kritik tages alvorligt. Men så skal det heller ikke glemmes, at loven om højere almen-skoler betød et kæmpestort demokratisk frem-skridt – for første gang blev der skabt en sammenhæng i det offentlige danske skole-system. Det skal også nævnes, at Holm ikke forsøgte at opstille et alternativt forslag til det, der blev lov om højere almen-skoler.

Harald Holm oplevede ikke selv konsekvenserne af loven. Han døde af en akut sygdom den 9. februar 1903, 54 år gammel. Han var midt i livet, men politisk set ved enden. »Den sidste grundtvigianer på tinge«, blev Holm karakteriseret af socialdemokraten Frederik Borgbjerg (1866-1936), da han for sidste gang havde talt dunder fra Folketingets talerstol. Men det fik Borgbjerg nu slet ikke ret i!

Noter

1. Harald Holm var bestyrelsesmedlem i Dansk Skolemuseum fra 1895 til 1903, se K. Grinder-Hansen: *Dansk Skolemuseum 1887-1934. Materialesamling og museum i Institut, Selskab, Museum. Skolehistorisk hilsen til Vagn Skovgaard-Petersen*, København 2001, s. 49.
2. Om Harald Holm se Jørgen Nielsen: *Harald Holm. En levnedstegning*. København 1903, *Højskolebladet*, XXVIII, 1903, s. 417-22, 449-60, 487-96, N.P. Bransager og P. Rosenkrantz: *Den danske Regering og Rigsdag 1901-03*, København 1903, s. 200-04, N. Neergaard: »Harald Holm«. I: *Dansk Biografisk Leksikon* (2. udg.), bind IX, København 1936, s. 438f og Helge Larsen (N. Neergaard): »Harald Holm«. I: *Dansk Biografisk Leksikon* (3. udg.), bind 6, København 1980, s. 469f.
3. Vagn Skovgaard-Petersen: *Dannelse og demokrati*. Fra latin- til almenskole, København 1976, specielt s. 255-61, 266f.
4. Dansk Folketidende blev udgivet 1865 til 1883.
5. De redaktionelle artikler i Dansk Folketidende er som oftes usigneret, hvilket gør det umuligt at skelne mellem Sofus Høgsbros og Harald Holms bidrag.
6. Harald Holm: *Kjøbenhavns Højskoleforening 1878-1898* og Ernst J. Borup: *Kjøbenhavns Højskoleforening gennem 50 Aar 1878-1928*, København 1928, hvor Harald Holms indsats som formand understreges.
7. I H. Wulff: *Den danske Rigsdag*, 1882, karakteriseres Holms hidtidige indsats som parlamentariker som følger: »med Undtagelse af et temmelig uheldigt Ordførerskab i en af Venstres Slagsager har man hidtil ikke mærket andet til Holm, end et ja eller nej ved Afstemningen. Han spiller aldeles ikke nogen Rolle i Rigsdagen og vil efter alle Julemærker at dømme heller ikke nogensinde komme til det. Han er simpelthen en Menig i Geledet og udfylder som sådan ganske ordenlig sin Plads«.
8. Helge Larsen (N. Neergaard): »Harald Holm«. I: *Dansk Biografisk Leksikon* (3. udg.), s. 470.
9. Harald Holms småskrifter er bl.a.: *Af Højres politiske Børnelærdom*. København 1885; *Den sidste Vinters Kamp*. København 1885; *Provisoriministeriet og Rigsdagen*. København 1886; *Med hvilken Ret befæster man København?* København 1887; *Balthazar Christensen*. København 1887; *Forhandlingspolitiken og dens Resultater*. København 1891; *Provisoriets Ophør 1894*. København 1894; *Forligets første Rigsdagssamling 1894-95*. København 1895; *Den ny Reformpolitik*. København 1896; *Kampen om Ministeriet Reedtz-Thott, En redegørelse for Rigsdagssamlingen 1896-97*. København 1897; *Lidt Efterslet fra Valgperioden 1895-98*. København 1898; *Skattereformernes Stranding*. København 1900.
10. Det forhandlende Venstre rummede flere betydelige politikere. Ud over Frede Bojsen og Holm selv var eksempelvis Niels Neergaard (1854-1936) og Klaus Berntsen (1844-1927) medlemmer af de moderate.
11. Jørgen Nielsen: Harald Holm. En levnedstegning og de to artikler i *Dansk Biografisk Leksikon*, jf. note 2.
12. Jf. Carl Trock: »Tre venstrepolitikere: To Høgsbro'er og en Holm«. I: *Danske Magazin*, 1. bd. s. 3. rk. København 2002.
13. Tale citeret hos Jørgen Nielsen: Harald Holm. En levnedstegning, s. 62f.
14. Harald Holm: »Om en nærmere forbindelse mellem almenskolen og den lærde skole«. I: *Dansk Folketidende*, den 21. og 28. januar 1876.
15. Ibid.
16. På Askov-mødet 1876 førte denne karakteristisk til en voldsom meningsudveksling mellem Holm og rektor Lefolii fra Viborg Katedralskole, der nok mente, at latinskolen rummede muligheder for en sand og almindelig undervisning, citeret hos Jørgen Nielsen: Harald Holm. En levnedstegning, s. 33.
17. Skovgaard Højskole oprettedes af Gotfred Rode i 1874 som en art studenterkursus i højskoleregi, men den overlevede ikke stifterens død i 1878.
18. Harald Holm: »Folkehøjskolen og studentereksamen«. I: *Dansk Folketidende*, den 14. juli 1876.
19. Ibid.
20. *Folketingstidende* 1880/81, s. 648, 651ff.
21. G. Andersen: »Sofus Høgsbros stillingtagen til dansk skolepolitik 1858-1882«. I: *Årbog for Dansk Skolehistorie*, 1970, s. 67-88.
22. *Rigsdagstidende* 1881/82, sp. 3165ff og 3169ff. Holm gav ved flere lejligheder støtte til de visioner

- for latinskolens fremtid, som rektor for Viborg Katedralskole Hans Henrik Lefolii (1819-1908) fremlagde midt i 1870'erne. Lefolii var grundtvigianer og venstremand. Det var vigtigt for Lefolii, at latinskolen blev en »opdragende« skole, hvor eleverne arbejdede med emner, der belyste menneskelige vilkår. Latinskolen skulle afskaffe de daglige karakterer. Skolen skulle først og fremmest være en dannesskole, hvorved den også kunne blive et tilbud til børn, der formentlig senere skulle ud i det praktiske erhvervsliv. Lefolii mente, at børnene først sent i deres skoletid skulle træffe bestemmelser om deres livsgerning. Han tilrådte endog, at der blev åben adgang til universitetet uden om studentereksamen for dem, der pga. økonomiske vanskeligheder, sen modning eller andet ikke kunne gå den normale vej. Se Vagn Skovgaard-Pedersen: *Dannelse og demokrati. Fra latin- til almenskole*, s. 131ff.
23. Det forenede Venstres skoleprogram vedtaget den 23. marts 1872. Citeret hos Vagn Skovgaard-Pedersen: *Dannelse og demokrati. Fra latin- til almenskole*, s. 201-11.
 24. Folketingstidende 1900/01, sp. 2448-56. *Hjem og Skole*, 1888f. En beskrivelse af foreningens første 30 år er givet af R.J. Holm: »Et Tilbageblik«. I: *Hjem og Skole*, 1918, s. 1-14.
 25. Folketingstidende 1902/03, sp. 658.
 26. Ibid., sp. 658.
 27. Ibid., sp. 665.
 28. Ibid., sp. 666.
 29. Ibid., sp. 668.
 30. Ibid., sp. 669.
 31. Ibid., sp. 743f.
 32. Ibid., sp. 741.
 33. Ibid., sp. 681.
 34. Ibid., sp. 734.
 35. I et indlæg reflekterede Holm over forslaget om at få gymnastik obligatorisk i den højere almenskole og mente ikke, »at man kunne slippe uden om det legemelige Arbejde og faa det erstattet med lidt Pilleri i Skolen«. Holm ville have, at børn kun skulle gå i skole til de var 14 år, så kunne de lære jordbrug, havebrug og håndværk i det praktiske liv, »ikke som Leg, men som virkeligt Livsarbejde«, jf. Folketingstidende 1902/03, sp. 2138ff. Holm fokuserede i sine øvrige indlæg under 2. behandlingen på lovforslagets konsekvenser for realskolen.
 36. Som Skovgaard-Petersen har påpeget, kan man undre sig over, hvorfor Holm ikke forsøgte at indgå i dialog med andre venstrepolitikere om i det mindste at påvirke loven, hvor det var muligt, f.eks. i forbindelse med privatskoleområdet eller vedrørende eksamenssystemet. Holm valgte øjensynlig helt at holde sig væk fra forhandlinger om loven. If. Vagn Skovgaard-Petersen: *Dannelse og demokrati. Fra latin- til almenskole*, s. 266f.
 37. Jacob Appel: »Det nye Aar 1903«. I: *Højskolebladet*, 2. januar 1903.

Keld Grinder-Hansen. (f. 1959). Cand.-mag. i historie og etnologi. ph.d. 1996. Leder af Dansk Skolemuseum fra 1997.